

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

КРАВЕЦЬ НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 349.42

**ЕКОЛОГІЗАЦІЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА
ЯК ПРИНЦИП АГРАРНОГО ПРАВА**

12.00.06-земельне право; аграрне право; екологічне право;
природоресурсне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор **Статівка Анатолій Миколайович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, професор кафедри земельного та аграрного права, член-кореспондент НАПрН України.

Офіційні опоненти:

– доктор юридичних наук, професор **Носік Володимир Васильович**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри земельного та аграрного права, член - кореспондент НАПрН України;

– кандидат юридичних наук, доцент **Бусуйок Діана Вікторівна**, Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, старший науковий співробітник відділу проблем аграрного та земельного права.

Захист відбудеться 21 грудня 2015 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розіслано 17 листопада 2015 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В.Ю. Уркевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сільське господарство є однією із сфер господарювання, де виробничо-господарська діяльність безпосередньо пов'язана з використанням природних ресурсів. Водночас її здійснення суттєво обумовлене зворотнім впливом навколишнього середовища. Адже основним засобом аграрного виробництва є земельні ділянки сільськогосподарського призначення, а також інші природні ресурси (водні, лісові). На сьогодні вкрай актуальними стають проблеми охорони і збереження навколишнього середовища в процесі здійснення сільськогосподарської виробничої діяльності, а також забезпечення якості і безпечності сільськогосподарської продукції. Це зумовлюється такими чинниками, як: триваюча екологічна криза на нашій планеті, коли навколишнє природне середовище зазнає величезного техногенного навантаження від діяльності людини; широке застосування у процесі аграрного виробництва різноманітних хімічних речовин (добрив, пестицидів, агрохімікатів у рослинництві, стимуляторів росту, гормонів, антибіотиків у тваринництві тощо); застосування складної сільськогосподарської техніки (сільськогосподарських машин і механізмів), а отже, і паливно-мастильних матеріалів; використання при виробництві сільськогосподарської продукції генетично-модифікованих організмів. Також це пов'язано з необхідністю забезпечення продовольчої безпеки нашої держави, що передбачає забезпечення населення держави необхідною кількістю продовольства, за умови належної якості та безпечності цього продовольства.

У зв'язку з викладеним, особливої актуальності набуває дослідження екологізації аграрного виробництва як спеціального галузевого принципу аграрного права. Виділення даного принципу має не лише теоретичне, але й велике практичне значення. Адже його закріплення у чинному аграрному законодавстві сприятиме екологізації аграрного законодавства шляхом розробки і прийняття нових норм, спрямованих на екологізбалансований розвиток як аграрного виробництва, так і сільського господарства в цілому. Відсутність належного опрацювання даних проблем в юридичній науці також сприяла вибору теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідницьких робіт кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах цільової комплексної програми «Правове забезпечення реалізації політики держави на пріоритетних напрямках економічного розвитку та у сфері екологічної безпеки» (державна реєстрація № 0111U000962).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є з'ясування поняття і змісту екологізації аграрного виробництва як спеціального галузевого принципу аграрного права, особливостей та закономірностей правового забезпечення основних напрямів його реалізації, а також розробка рекомендацій з удосконалення чинного аграрного законодавства у даній сфері.

Для досягнення поставленої мети визначені основні завдання дисертаційної роботи:

- розкрити поняття і систему сучасних принципів аграрного права;
- дослідити нормативно-правове закріплення екологізації аграрного

виробництва в Україні;

- сформулювати правове поняття принципу екологізації аграрного виробництва;

- встановити особливості реалізації та правового забезпечення принципу екологізації аграрного виробництва у сфері використання земель сільськогосподарського призначення;

- визначити правові засади органічного сільського господарства як засобу реалізації принципу екологізації аграрного виробництва;

- розкрити особливості правового регулювання та реалізації принципу екологізації аграрного виробництва при використанні генетично-модифікованих організмів;

- визначити перспективи вдосконалення аграрного законодавства України у сфері екологізації аграрного виробництва.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають в процесі запровадження і реалізації принципу екологізації аграрного виробництва в Україні.

Предметом дослідження виступають теоретичні положення та приписи нормативно-правових актів України у сфері екологізації аграрного виробництва як принципу аграрного права.

Методи дослідження. В основу методології дослідження покладено комплексний підхід до аналізу принципу екологізації аграрного виробництва та правовідносин, що виникають у сфері напрямів його реалізації, зумовлений специфікою теми роботи й пов'язаний з використанням загальнонаукових і спеціально-наукових методів. На всіх стадіях опрацювання теми використовувалися: метод матеріалістичної діалектики з метою з'ясування сутності, поняття та системи сучасних принципів аграрного права, закономірностей її розвитку, змісту та поняття принципу екологізації аграрного виробництва, порівняльно-правовий метод – при здійсненні порівняльного аналізу окремих положень нормативно-правових актів України і окремих зарубіжних країн щодо правового регулювання відносин, які виникають при реалізації принципу екологізації аграрного виробництва у сфері органічного сільського господарства, при використанні генетично-модифікованих організмів тощо. За допомогою історичного методу вивчався процес розвитку системи принципів аграрного права; формально-юридичний метод було задіяно при аналізі нормативно-правових джерел щодо правових відносин, які виникають у сфері реалізації принципу екологізації аграрного виробництва; формально-логічний став у нагоді при формулюванні понять екологізації аграрного законодавства та аграрного права, принципу екологізації аграрного виробництва, органічного сільського господарства; статистичний метод – щодо аналізу статистичних даних. Широкого застосування отримали категорії і способи формальної логіки: поняття, визначення, доказ, спростування, судження, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення тощо.

Теоретичною основою дослідження послужили праці провідних науковців вітчизняної й зарубіжної юридичної науки, теоретичні дослідження й висновки яких дали змогу змістовно висвітлити більшість аспектів дисертаційної роботи. Зокрема, йдеться про праці В.І. Андрейцева, Н.О. Багай, Г.І. Балюк, М.Я. Вашишин, А.П. Гетьмана, О. К. Голіченкова, В.М. Єрмоленка, В.П. Жушмана, І.А. Ігнат'євої, Н.В.

Ільків, Л.В. Лейби, В.В. Круглова, Т.В. Курман, О.Л. Мініної, А.М. Мірошніченка, В.В. Носіка, В. І. Олещенка, М.І. Палладіної, В.В. Петрова, О.Ю. Піддубного, В.І. Семчика, А.М. Статівки, О.М. Туєвої, В.Ю. Уркевича, М.М. Чабаненка, Ю.С. Шемшученка, М.В. Шульги та ін.

У дисертації поряд з роботами з аграрного права використано праці з економічних наук, загальної теорії права, галузевих правових наук (земельного права, екологічного права тощо).

У процесі роботи над дисертацією використано та проаналізовано нормативно-правові акти України та окремих зарубіжних країн, а також деякі акти Європейського Союзу.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є однією із перших наукових робіт, яку присвячено з'ясуванню сутності положень і змісту екологізації аграрного виробництва як спеціального галузевого принципу аграрного права. Наукова новизна результатів дисертаційної роботи знайшла відображення у наступних положеннях та висновках.

Уперше:

- сформульовано правове поняття принципу екологізації аграрного виробництва як спеціального, галузевого принципу аграрного права, що являє собою керівне положення-вимогу аграрного законодавства стосовно нормативного закріплення і практичної реалізації екологічних імперативів усіма суб'єктами сільськогосподарської виробничої діяльності з метою захисту навколишнього середовища, мінімізації негативного впливу антропогенних факторів на нього, збереження стійкої рівноваги екосистем, екологічного природокористування в процесі їх діяльності, а також виробництва якісної, екологічно безпечної сільськогосподарської продукції рослинного і тваринного походження;

- обґрунтовано висновок про те, що нормативно-правове закріплення екологізації аграрного виробництва в Україні включає декілька рівнів норм: 1) конституційні норми; 2) норми загального характеру; 3) норми екологічного законодавства; 4) спеціальний рівень – норми аграрного законодавства. Окремо слід виділити норми міжнародно-правового характеру – це міжнародні договори, конвенції, а також акти регіонального характеру у сфері екологізації аграрного виробництва;

- доведено, що запровадження та реалізація принципу екологізації аграрного виробництва передбачає здійснення низки заходів як з боку держави в особі відповідних компетентних органів, так і з боку самих аграрних товаровиробників, а саме: 1) правових; 2) організаційних; 3) економічних; 4) організаційно-господарських; 5) екологічних; 6) еколого-світоглядних; 7) еколого-освітніх заходів;

- встановлено особливості реалізації та правового забезпечення принципу екологізації аграрного виробництва у сфері використання земель сільськогосподарського призначення, на підставі чого запропоновано використання терміну «екологічно збалансоване використання земель сільськогосподарського призначення»;

- обґрунтовано позицію, згідно з якою правові засади органічного сільськогосподарства слід розглядати як засіб реалізації принципу екологізації аграрного

виробництва;

- визначено особливості правового регулювання та реалізації принципу екологізації аграрного виробництва при використанні генетично-модифікованих організмів.

Удосконалено:

- визначення поняття принципів аграрного права та їх сучасної системи;
- поняття екологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва, під яким слід розуміти такий стан захищеності життєвих інтересів людини і держави, навколишнього середовища в процесі аграрного виробництва, за якого забезпечуються збереження навколишнього середовища і його компонентів у безпечному для життя і здоров'я стані та виробництво якісної, екологічно безпечної сільськогосподарської продукції рослинного і тваринного походження. При цьому екологічна безпека в сфері сільськогосподарського виробництва є невід'ємною складовою національної екологічної безпеки держави і співвідноситься з нею як часткове із загальним;

- поняття органічного сільського господарства, яке розглядається як один з важливих засобів екологізації аграрного виробництва, що передбачає таке ведення сільськогосподарської діяльності, за якого забезпечується охорона навколишнього середовища та збереження біологічного різноманіття для майбутніх поколінь.

Набуло подальшого розвитку:

- розмежування понять екологізації аграрного законодавства з екологізацією аграрного права;

- пропозиції щодо вдосконалення законодавства України у сфері екологізації аграрного виробництва, зокрема шляхом внесення змін та доповнень до деяких чинних нормативно-правових актів (зокрема, до Земельного кодексу України, Законів України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року»; «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини»; «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів»), а також прийняття деяких підзаконних актів (зокрема, постанов Кабінету Міністрів України щодо порядку і правил виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції рослинного і тваринного походження, порядку набуття статусу суб'єкта, що має право займатися виробництвом органічної сільськогосподарської продукції, порядку визначення придатності земель для ведення органічного сільського господарства, процедури контролю та підтвердження статусу виробленої сільськогосподарської продукції як органічної, Положення про Державне агентство з біологічної безпеки України, Порядок здійснення моніторингу продуктів ГМО) тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання теоретичних положень і висновків даної роботи в процесі нормотворчої діяльності з метою розвитку й удосконалення національного аграрного законодавства. Отримані результати дозволяють визначити підходи до вирішення низки теоретичних і практичних проблем, пов'язаних з правовим регулюванням відносин у сфері органічного сільського господарства, використання земель сільськогосподарського призначення, а також генетично модифікованих

організмів в процесі аграрного виробництва. Положення дисертації можуть застосовуватись у науково-дослідницькій роботі. Можливе їх використання також у навчальному процесі, при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій для студентів юридичних та аграрних вищих навчальних закладів.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й висновки дисертації обговорювалися та були схвалені на засіданнях кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, а також доповідалися автором на науково-практичних конференціях: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні» (м. Дніпропетровськ, 26 жовтня 2012 р.); Круглому столі, присвяченому пам'яті проф. Ю.А. Вовка «Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права» (Харків, 24 травня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Дванадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 8-9 листопада 2013 р.); Круглому столі, присвяченому пам'яті проф. О.О. Погрібного «Розвиток організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі» (м. Харків, 13 червня 2014 р.).

Публікації. Основні висновки й теоретичні положення дисертації викладено у чотирьох статтях, опублікованих у фахових виданнях України, і одній статті, опублікованій у зарубіжному виданні, та тезах чотирьох доповідей на зазначених наукових конференціях.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження й складається зі вступу, двох розділів, які містять у собі шість підрозділів, висновків та списку використаних джерел (215 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 187 сторінок, з них 161 сторінка – основний текст.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується вибір теми дисертації, її актуальність та ступінь дослідження проблеми, визначаються мета та завдання дослідження, його об'єкт, предмет, методологічна і теоретична основа, розкриваються практичне і теоретичне значення роботи, її новизна, формулюються основні положення, що виносяться на захист, наводиться інформація про форми їх апробації.

Розділ 1. «Екологізація аграрного виробництва в системі принципів аграрного права» складається із трьох підрозділів.

Підрозділ 1.1. «Поняття і система принципів аграрного права» присвячено з'ясуванню сутності, поняття і сучасної системи принципів аграрного права.

У дисертації зазначається, що категорія «принцип» є універсальною та багатогранною, у зв'язку з чим можна виділити декілька рівнів її розуміння та реалізації: етимологічний, загальнонауковий (або філософський), загально-правовий та спеціально-галузевий (аграрно-правовий). Всі вони перебувають у тісному діалектичному зв'язку, чим і зумовлюється необхідність системного дослідження усіх цих рівнів для опрацювання проблематики, пов'язаної із галузевими принципами аграрного права.

Дисертантом присвячено увагу питанням функціональної складової у характеристиці принципів аграрного права. У зв'язку з цим виділено як суто

юридичні функції принципів аграрного права – регулятивну (зовнішньо регулятивну і внутрішньо регулятивну (або інструментально-коригуючу)) та охоронну, так і інші - аксіологічну, гносеологічну (пізнавальну), антропозахисну. Проаналізовано історичний розвиток системи принципів аграрного права, починаючи від принципів колгоспного права й до сьогодні.

На основі аналізу наукової літератури зроблено висновок щодо поняття та системи принципів аграрного права. Під принципами аграрного права слід розуміти основні, висхідні, керівні положення-вимоги законодавства, які визначають сутність та спрямованість механізму правового регулювання аграрних відносин. За сучасних умов система принципів аграрного права має чотириланкову (чотирирівневу) структуру і включає в себе загальноправові принципи (законність, рівність учасників аграрних відносин, демократизм та ін.), міжгалузеві принципи, галузеві (спеціальні) принципи аграрного права та принципи окремих аграрно-правових інститутів. На сьогодні, як вбачається, особливої актуальності набувають такі галузеві (спеціальні) принципи аграрного права, як: 1) принцип пріоритетності сільського господарства у системі інших галузей економіки України; 2) принцип забезпечення продовольчої безпеки держави; 3) принцип свободи аграрного підприємництва; 4) принцип урахування особливостей аграрного виробництва в процесі правового регулювання аграрних відносин; 5) принцип державного аграрного протекціонізму; 6) принцип забезпечення розвитку сільських територій та соціального розвитку села; 7) принцип екологізації аграрного виробництва.

Виділення останнього принципу є цілком обґрунтованим з огляду на реалії сьогодення, а також приписи чинного законодавства України й вимоги міжнародного та Європейського права. Зазначено, що саме вказаний принцип і буде предметом подальшого дослідження.

У підрозділі 1.2. *«Нормативно-правове закріплення екологізації аграрного виробництва в Україні»* здійснено огляд і ґрунтовний аналіз законодавства України, яке визначає правові основи екологізації аграрного виробництва.

Проблема екологізації аграрного виробництва є вкрай актуальною, адже здійснення сільськогосподарської діяльності не тільки справляє вплив на навколишнє середовище, але й одночасно суттєво обумовлене ним. Дисертантом проаналізовано сучасний екологічний стан у сфері сільськогосподарського виробництва, виділено його проблеми та фактори, що справляють негативний вплив на навколишнє середовище в процесі аграрного виробництва.

Зазначено, що правову основу регулювання відносин у сфері екологізації аграрного виробництва становить Конституція України, здійснено аналіз її положень у цій сфері. Детально проаналізовано положення інших законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, у яких визначаються пріоритети національних інтересів України у галузі забезпечення розвитку аграрного виробництва та екологізації аграрних виробничих відносин. Автором зроблено висновок, що система законодавства у сфері екологізації аграрного виробництва включає декілька рівнів норм: 1) конституційні норми; 2) норми загального характеру (наприклад, Закон України «Про основи національної безпеки України»); 3) норми екологічного законодавства; 4) спеціальний рівень – норми аграрного законодавства. Окремим чином слід виділити норми міжнародно-правового

характеру у цій сфері – це міжнародні договори, конвенції, а також акти регіонального характеру (як наприклад, Регламенти і Директиви Ради Європейського Союзу).

На основі проведено аналізу у дисертації висловлено пропозицію про чітке закріплення принципу екологізації аграрного виробництва у чинному аграрному законодавстві. Дисертантом запропоновано внести доповнення до ст. 2 Закону України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року», виділивши серед цілей державної аграрної політики екологізацію аграрного виробництва.

Підсумком дослідження нормативно-правового закріплення екологізації аграрного виробництва в Україні став висновок дисертанта про те, що на сьогодні у законодавстві України сформовано достатнє нормативно-правове підґрунтя для забезпечення екологізації аграрного виробництва, що дає підстави говорити про появу нового принципу аграрного права – принципу екологізації аграрного виробництва.

У підрозділі 1.3. *«Поняття і зміст принципу екологізації аграрного виробництва та його місце в системі принципів аграрного права»* досліджуються поняття, зміст, а також місце в системі принципів аграрного права такого спеціального галузевого принципу як екологізація аграрного виробництва.

Пропонується під екологічною безпекою у сфері сільськогосподарського виробництва розуміти такий стан захищеності життєвих інтересів людини і держави, навколишнього середовища в процесі аграрного виробництва, за якого забезпечуються збереження навколишнього середовища і його компонентів у безпечному для життя і здоров'я стані та виробництво якісної, екологічно безпечної сільськогосподарської продукції рослинного і тваринного походження. При цьому екологічна безпека в сфері сільськогосподарського виробництва є невід'ємною складовою національної екологічної безпеки держави і співвідноситься з нею як часткове із загальним.

У дисертації розмежовано поняття екологізації аграрного законодавства та екологізації аграрного права. Екологізацію аграрного законодавства дисертант визначає як втілення екологічних імперативів у зміст аграрно-правових та інших норм, які регламентують виробничо-господарську діяльність аграрних виробників. При цьому екологізація аграрного законодавства – це процес штучний, зумовлений суб'єктивними факторами, насамперед волею законодавця, який займається процесом нормотворення і внесення екологічно спрямованих норм до чинного аграрного законодавства. Екологізація аграрного права – це процес поступовий, більш глибинний, пов'язаний не лише з втіленням екологічних імперативів у зміст норм аграрного законодавства, а й у свідомість людей, у морально-етичні норми суспільства та ін.

На підставі дослідження зроблено висновок, що принцип екологізації аграрного виробництва можна визначити як спеціальний, галузевий принцип аграрного права, що являє собою керівне положення-вимогу аграрного законодавства стосовно нормативного закріплення і практичної реалізації екологічних імперативів усіма суб'єктами сільськогосподарської виробничої діяльності з метою захисту навколишнього середовища, мінімізації негативного

впливу антропогенних факторів на нього, збереження стійкої рівноваги екосистем, екологічно збалансованого природокористування в процесі їх діяльності, а також виробництва якісної, екологічно безпечної сільськогосподарської продукції рослинного і тваринного походження. Проведено класифікацію заходів, що сприятимуть запровадженню та реалізації принципу екологізації аграрного виробництва на практиці. Це: 1) правові заходи; 2) організаційні заходи; 3) економічні заходи; 4) організаційно-господарські заходи; 5) екологічні заходи; 6) еколого-світоглядні заходи; 7) еколого-освітні заходи.

Розділ 2. «Характеристика основних напрямків реалізації принципу екологізації аграрного виробництва в Україні» складається з трьох підрозділів.

Підрозділ 2.1. «Реалізація та правове забезпечення принципу екологізації аграрного виробництва у сфері використання земель сільськогосподарського призначення» присвячений характеристиці правових засад реалізації принципу екологізації аграрного виробництва у сфері використання земель сільськогосподарського призначення як основного засобу виробництва.

У дисертації зазначається, що одним з основних напрямків реалізації принципу екологізації аграрного виробництва є екологічно збалансоване використання земель сільськогосподарського призначення та інших природних ресурсів у процесі виробництва продукції рослинництва і тваринництва. Автором проаналізовано положення чинних нормативно-правових актів у вказаній сфері, виявлено недоліки у правовому забезпеченні принципу екологізації аграрного виробництва у сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення при здійсненні сільськогосподарської виробничої діяльності. У зв'язку з цим дисертантом сформульовано окремі пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України. Зокрема, доцільним вбачається внесення змін до чинного Земельного кодексу України щодо заміни словосполучення «раціональне та ефективне використання земель сільськогосподарського призначення» на більш доречне у сучасних умовах «екологічно збалансоване використання земель сільськогосподарського призначення». Категорію «еколого-збалансоване використання земель сільськогосподарського призначення» запропоновано віднести до основних обов'язків землевласників і землекористувачів і закріпити окремими пунктами у ст. 91, 96 ЗК України. Окрім того, доцільно й у ст. 5 ЗК України «Принципи земельного законодавства» у п. г) «забезпечення раціонального використання й охорони земель» замінити словосполученням «забезпечення екологічно збалансованого використання й охорони земель». У спеціальному підзаконному акті – постанові Кабінету Міністрів України – мають знайти закріплення визначення поняття та вимог екологічно збалансованого використання земель сільськогосподарського призначення, розроблені на основі останніх досягнень аграрної науки. Зокрема, у ній могли б бути санкціоновані агротехнічні правила й нормативи, які на сьогодні або існують у формі окремих стандартів (в тому числі, ще затверджених за часів існування СРСР), або актів рекомендаційного характеру, або взагалі відсутні (не визначені).

Дисертантом доводиться необхідність розробки і прийняття Загальнодержавної цільової програми екологічно збалансованого використання та охорони земель, що сприятиме створенню умов для сталого екологічно збалансованого

сілськогосподарського землекористування, збереженню та підвищенню родючості ґрунтів, розв'язанню екологічних та соціальних проблем села, розвитку високоєфективного конкурентоспроможного аграрного виробництва, вирішенню проблеми продовольчої безпеки.

У результаті аналізу приписів чинного законодавства України у вказаній сфері дисертант доходить висновку, що за сучасних умов впровадження та реалізації принципу екологізації аграрного виробництва можна говорити про виділення у системі земельного законодавства правового інституту, який має отримати назву «Правове регулювання екологізбалансованого використання земель сілськогосподарського призначення».

У підрозділі 2.2. «Правові засади органічного сілського господарства як засобу реалізації принципу екологізації аграрного виробництва в Україні» висвітлюються питання правового регулювання ведення органічного сілського господарства в Україні як одного із найбільш ефективних засобів запровадження та реалізації принципу екологізації аграрного виробництва.

Дисертантом сформульовано поняття органічного сілського господарства як одного із важливих засобів екологізації аграрного виробництва, який передбачає таке ведення сілськогосподарської діяльності, за якого забезпечується охорона навколишнього середовища та збереження біологічного різноманіття для майбутніх поколінь.

На основі ґрунтового аналізу норм Закону України «Про виробництво та обіг органічної сілськогосподарської продукції та сировини» дисертантом виявлено певні недоліки у правовому регулюванні відносин у сфері ведення органічного сілського господарства та сформульовано наступні пропозиції щодо їх усунення: 1) Перелік загальних принципів, закріплений у ч. 1 ст. 4 Закону України «Про виробництво та обіг органічної сілськогосподарської продукції та сировини» має бути доповнений принципом законності, який має бути закріплений у пункті 1 як основоположний принцип правового регулювання вказаних відносин. Потребує змін і перелік спеціальних принципів виробництва органічної продукції. Враховуючи незрозумілість та невизначеність поняття «благополуччя тварин» у сфері органічного сілського господарства, а також оціночний характер цієї категорії, доцільним було б виключити дане положення із ч. 2 ст. 4 Закону; 2) Потребує внесення доповнень до ст. 12 вказаного Закону шляхом закріплення положень стосовно наявності і придатності для виробництва органічної продукції земель у особи, що має намір займатися органічним сілським господарством, та їх розміщення; 3) Закон України «Про виробництво та обіг органічної сілськогосподарської продукції та сировини» оперує категорією «виробництво органічної продукції», а не традиційним для міжнародного права терміном «органічне сілське господарство». Зазначені поняття не є тотожними, а співвідносяться як загальне (органічне сілське господарство) і часткове (виробництво органічної продукції). Тому вбачається доцільним внесення змін до чинного Закону «Про особливості виробництва та обігу органічної сілськогосподарської продукції» в частині назви, яка має бути такою «Про органічне сілське господарство в Україні». Така назва буде цілком відповідати сутності вказаної правової категорії та загальноприйнятій у світовій практиці

термінології; 4) Не є вдалим положення ст. 29 Закону, що передбачає для маркування органічної сільськогосподарської продукції використання державного, а не міжнародного логотипу, оскільки завідомо ставить національних виробників такої продукції у не вигідне конкурентне становище з зарубіжними виробниками, що використовують міжнародний логотип. Адже, на зовнішньому ринку національна продукція не буде вважатися органічною і потребуватиме проходження спеціальних процедур для того, щоб бути визнаною такою.

З метою забезпечення ефективної практичної дії положень Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» необхідними є їх подальша деталізація і конкретизація у відповідних підзаконних нормативно-правових актах, зокрема постановах Кабінету Міністрів України. Зокрема, це має стосуватися порядку і правил виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції рослинного і тваринного походження, порядку набуття статусу суб'єкта, що має право займатися виробництвом органічної сільськогосподарської продукції, порядку визначення придатності земель для ведення органічного сільського господарства, процедури контролю та підтвердження статусу виробленої сільськогосподарської продукції як органічної та ін.

Дисертантом доводиться, що процес запровадження в Україні органічного сільського господарства пов'язаний з вирішенням низки проблем, які в залежності від сфери їх виникнення можна класифікувати на: а) правові; б) економічні; в) управлінські – як зовнішні, так і внутрішні; г) екологічні; д) соціально-психологічні.

Підрозділ 2.3. «Правове регулювання та реалізація принципу екологізації аграрного виробництва при використанні генетично-модифікованих організмів» присвячений характеристиці й аналізу правового забезпечення принципу екологізації аграрного виробництва при використанні генетично-модифікованих організмів у рослинництві і тваринництві.

У результаті аналізу законодавства та наукової літератури дисертантом обґрунтовується висновок, що відносини у сфері застосування біотехнологій в процесі ведення аграрного виробництва належать до предмета аграрного права, а сукупність нормативно-правових приписів у цій сфері формує комплексний правовий інститут правового забезпечення біологічної безпеки при виробництві сільськогосподарської продукції рослинного і тваринного походження.

Дисертантом детально проаналізовано норми спеціального Закону України від 31 травня 2007 р. «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів», на підставі чого визначено його позитивні сторони та недоліки. До переваг Закону віднесено, по-перше те, що у ньому розкриті і законодавчо закріплені основні поняття, що належать до відносин у сфері біологічної безпеки. По-друге, у Законі визначено й основні принципи державної політики в галузі генетично-інженерної діяльності та поводження з ГМО, відповідно до яких і має здійснюватися державно-правове регулювання відносин у цій сфері. По-третє, важливою перевагою вказаного Закону є закріплення у ньому імперативного положення щодо обов'язкової державної реєстрації продукції, що містить ГМО (ст. 13, 14). По-четверте, Закон містить певні гарантії прав споживачів та інших зацікавлених суб'єктів на інформацію щодо

наявності у сільськогосподарській продукції ГМО.

Охарактеризовано і недоліки вказаного Закону, зокрема у сфері маркування продукції, що є ГМ або містить ГМО. Вбачається, що для подолання проблеми правового регулювання у сфері маркування такої сільськогосподарської продукції, по-перше, необхідно внести доповнення до ст. 15 Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів», чітко закріпивши в ній норму про обов'язковість маркування сільськогосподарської продукції у випадку наявності ГМО у ній на рівні норми, можливої для визначення приладами – у 0,9%, поклавши обов'язок щодо маркування на виробника такої продукції. Обґрунтовується необхідність внесення доповнення до ч. 2 ст. 18 вказаного Закону, доповнивши її п. 6, де слід закріпити «б) у порушенні правил щодо маркування продукції, що містить ГМО або при виробництві якої використано ГМО». Аналогічною нормою доцільно також доповнити КУпАП та ін. нормативно-правові акти, що стосуються встановлення різних видів відповідальності.

У дисертації зазначається, що до вад у сфері регулювання відносин стосовно використання ГМО у процесі аграрного виробництва належить також відсутність єдиного державного органу, який би здійснював контрольні функції у сфері створення, випробування транспортування та використання генетично модифікованих організмів. У зв'язку з цим доцільним вбачається створення спеціального органу комплексної компетенції, який би здійснював зазначені функції, в тому числі й у процесі аграрного виробництва. Таким органом могло б стати Державне агентство з біологічної безпеки України. Положення про нього доцільно було б затвердити постановою Кабінету Міністрів України або Указом Президента України.

Автором доводиться, що забезпечення біологічної безпеки при веденні аграрного виробництва не буде достатньо ефективним за відсутності належного правового регулювання дозвільної діяльності, а також контролю та нагляду за дотриманням правових вимог при виробництві сільськогосподарської продукції у рослинництві і тваринництві. Отже, на сьогодні з'явилася нагальна потреба встановити і затвердити постановою Кабінету Міністрів України Порядок здійснення моніторингу продуктів ГМО, оскільки тільки моніторинг дозволить їх контролювати після розповсюдження та вивільнення у відкриту систему.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та подано вирішення наукового завдання, сутність якого полягає в комплексному розв'язанні питань екологізації аграрного виробництва як принципу аграрного права. Серед висновків, одержаних у даному дослідженні, найбільш суттєвими й важливими є наступні:

1. Запропоновано під принципами аграрного права розуміти основні, висхідні, керівні положення-вимоги законодавства, які визначають сутність та спрямованість механізму правового регулювання аграрних відносин. Обґрунтовано, що за сучасних умов система принципів аграрного права має чотириланкову (чотирирівневу) структуру і включає в себе загально правові принципи, міжгалузеві принципи,

галузеві (спеціальні) принципи аграрного права та принципи окремих аграрно-правових інститутів. На сьогодні особливої актуальності набувають такі галузеві (спеціальні) принципи аграрного права, як: 1) принцип пріоритетності сільського господарства у системі інших галузей економіки України; 2) принцип забезпечення продовольчої безпеки держави; 3) принцип свободи аграрного підприємництва; 4) принцип урахування особливостей аграрного виробництва в процесі правового регулювання аграрних відносин; 5) принцип державного аграрного протекціонізму; 6) принцип забезпечення розвитку сільських територій та соціального розвитку села; 7) принцип екологізації аграрного виробництва. Виділено як суто юридичні функції принципів аграрного права – регулятивну (зовнішньо регулятивну і внутрішньо регулятивну (або інструментально-коригуючу)) та охоронну, так і інші - аксіологічну, гносеологічну (пізнавальну), антропозахисну.

2. Здійснено ґрунтовний аналіз аграрного законодавства України у сфері екологізації аграрного виробництва. Визначено, що система законодавства у цій сфері включає декілька рівнів норм: 1) конституційні норми; 2) норми загального характеру; 3) норми екологічного законодавства; 4) спеціальний рівень – норми аграрного законодавства. Окремим чином слід виділити норми міжнародно-правового характеру у цій сфері – це міжнародні договори, конвенції, а також акти регіонального характеру. Обґрунтовано, що на сьогодні у законодавстві України сформовано достатнє нормативно-правове підґрунтя для забезпечення екологізації аграрного виробництва, що дає підстави говорити про появу нового принципу аграрного права – принципу екологізації аграрного виробництва.

3. Сформульовано поняття принципу екологізації аграрного виробництва як спеціального, галузевого принципу аграрного права, що являє собою керівне положення-вимогу аграрного законодавства стосовно нормативного закріплення і практичної реалізації екологічних імперативів усіма суб'єктами сільськогосподарської виробничої діяльності з метою захисту навколишнього середовища, мінімізації негативного впливу антропогенних факторів на нього, збереження стійкої рівноваги екосистем, екологічного природокористування в процесі їх діяльності, а також виробництва якісної, екологічно безпечної сільськогосподарської продукції рослинного і тваринного походження. Проведено класифікацію заходів, що сприятимуть реалізації принципу екологізації аграрного виробництва, на: 1) правові; 2) організаційні; 3) економічні; 4) організаційно-господарські; 5) екологічні; 6) еколого-світоглядні; 7) еколого-освітні.

4. Проаналізовано положення чинних нормативно-правових актів та виявлено недоліки у правовому забезпеченні принципу екологізації аграрного виробництва у сфері використання земель сільськогосподарського призначення як основного засобу виробництва. Зазначено, що екологічно збалансоване використання земель сільськогосподарського призначення та інших природних ресурсів у процесі виробництва продукції рослинництва і тваринництва є одним з основних напрямків реалізації принципу екологізації аграрного виробництва.

5. Запропоновано під органічним сільським господарством розуміти один із важливих засобів екологізації аграрного виробництва, який передбачає таке ведення сільськогосподарської діяльності, за якого забезпечується охорона навколишнього

середовища та збереження біологічного різноманіття для майбутніх поколінь. Обґрунтовано, що процес запровадження в Україні органічного сільського господарства пов'язаний з вирішенням наступних проблем: а) правових; б) економічних; в) управлінських – як зовнішніх, так і внутрішніх; г) екологічних; д) соціально-психологічних.

6. Здійснено ґрунтовний аналіз аграрного законодавства у сфері використання генетично модифікованих організмів в процесі аграрного виробництва. Доведено, що відносини у сфері застосування біотехнологій в процесі ведення аграрного виробництва належать до предмета аграрного права, а сукупність нормативно-правових приписів у цій сфері формує комплексний правовий інститут правового забезпечення біологічної безпеки при виробництві сільськогосподарської продукції рослинного і тваринного походження.

7. На підставі проведеного дослідження сформульовано рекомендації щодо вдосконалення окремих положень чинного аграрного законодавства у сфері екологізації аграрного виробництва.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Кравець Н. Щодо поняття та системи принципів аграрного права / Н. Кравець // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – № 6. – С. 50-53.

2. Кравець Н.В. До питання про правове закріплення принципу екологізації аграрного виробництва / Н. Кравець // Наук. вісник Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України: Серія «Право» / Ред.

кол.: Д.О. Мельничук (голова) та ін. – К., 2013. – Вип. 182. – Ч. 2. – С. 39-46.

3. Кравець Н.В. Щодо поняття та змісту принципу екологізації аграрного виробництва як принципу аграрного права / Н. В. Кравець // Наук. вісник Міжнар. гуманітарного ун-ту. Сер.: Юриспруденція. – 2013. - № 6-1. – Т. 2. – С. 127-130.

4. Кравець Н.В. Правовое регулирование органического сельского хозяйства в контексте реализации принципа экологизации аграрного производства в Украине / Н. В. Кравець // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. (г. Курск, Российская Федерация).– 2014. – № 4. Апрель – С. 67-71.

5. Кравець Н.В. Правові аспекти органічного сільського господарства як засобу реалізації принципу екологізації аграрного виробництва / Н. В. Кравець // Наук. вісник Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України: Серія «Право» / Ред. кол.: Д.О. Мельничук (голова) та ін. – К., 2014. – Вип. 197. – Ч. 1. – С. 102-110.

6. Кравець Н.В. До питання про правові засади принципу екологізації аграрного виробництва / Н. В. Кравець // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (26 жовтня 2012 р., м. Дніпропетровськ) у 3-х частинах. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ, 2012. – Ч. 2. – С. 155-157.

7. Кравець Н.В. Щодо місця принципу екологізації аграрного виробництва у системі принципів аграрного права / Н. В. Кравець // Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права: зб. матер. круглого столу (24 травня 2013 р.) / за ред. Шульги М.В., Саннікова Д.В. – Х.: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», НАПрНУ, 2013. – С. 152-153.

8. Кравець Н.В. Щодо реалізації принципу екологізації аграрного виробництва

у сфері використання земель сільськогосподарського призначення / Н. В. Кравець // Актуальні проблеми юридичної науки: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. «Дванадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 8-9 листопада 2013 р.) у 4-х частинах. – Хмельницький: Хмельницький ун-т управління та права, 2013. – Ч. 1. – С. 135-137.

9. Кравець Н.В. Деякі питання запровадження принципу екологізації аграрного виробництва у сфері використання земель сільськогосподарського призначення / Н. В. Кравець // Розвиток організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі: матер. «круглого столу» (м. Харків, 13 червня 2014 р.): зб. тез наук. доп. / за ред. А.П. Гетьмана, М.В. Шульги; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Х.: Оберіг, 2014. – С. 104-107.

АНОТАЦІЯ

Кравець Н.В. Екологізація аграрного виробництва як принцип аграрного права. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2015.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню такого спеціального галузевого принципу аграрного права як принцип екологізації аграрного виробництва, а також особливостей та закономірностей правового забезпечення основних напрямів його реалізації, зокрема у сфері використання земель сільськогосподарського призначення, в процесі ведення органічного сільського господарства та при використанні генетично-модифікованих організмів при виробництві сільськогосподарської продукції рослинного і тваринного походження. У роботі наведено авторську класифікацію заходів, що сприяють реалізації принципу екологізації аграрного виробництва в Україні.

У результаті проведеного дослідження сформульовано низку пропозицій з удосконалення чинного аграрного законодавства України у даній сфері, у тому числі з урахуванням вимог законодавства Європейського Союзу.

Ключові слова: принципи аграрного права, принцип екологізації аграрного виробництва, екологізація аграрного законодавства, екологізація аграрного права, органічне сільське господарство, екологізбалансоване використання земель сільськогосподарського призначення.

АННОТАЦИЯ

Кравец Н.В. Экологизация аграрного производства как принцип аграрного права. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.06 – земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсное право. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2015.

Диссертация посвящена комплексному исследованию такого специального отраслевого принципа аграрного права как принцип экологизации аграрного

производства, а также особенностей и закономерностей правового обеспечения основных направлений его реализации.

В работе исследованы сущность, содержание, функциональная составляющая принципов аграрного права, их современная система. Сформулировано понятие принципов аграрного права как основных, руководящих положений- требований законодательства, определяющих сущность и направленность механизма правового регулирования аграрных отношений.

Осуществлен анализ действующего аграрного законодательства Украины в сфере экологизации аграрного производства, определена его система, сформулирован вывод о наличии достаточной нормативно-правовой основы для экологизации аграрного производства, что дает основания утверждать о существовании такого специального принципа аграрного права как принцип экологизации аграрного производства.

В диссертации предлагается принцип экологизации аграрного производства понимать как специальный, отраслевой принцип аграрного права, представляющий собой руководящее положение-требование аграрного законодательства относительно нормативного закрепления и практической реализации экологических императивов всеми субъектами сельскохозяйственной производственной деятельности с целью защиты окружающей среды, минимизации негативного воздействия антропогенных факторов на нее, сохранения устойчивого равновесия экосистем, рационального и экологосбалансированного природопользования в процессе их деятельности, а также производства качественной, экологически безопасной сельскохозяйственной продукции растительного и животного происхождения. Проведена авторская классификация мер, способствующих реализации принципа экологизации аграрного производства, на: 1) правовые; 2) организационные; 3) экономические; 4) организационно-хозяйственные; 5) экологические; 6) эколого-мировоззренческие; 7) эколого-образовательные.

Проведена характеристика основных направлений реализации принципа экологизации аграрного производства, а именно в сфере использования земель сельскохозяйственного назначения как основного средства производства, при ведении органического сельского хозяйства и при использовании генетически модифицированных организмов в процессе производства продукции животного и растительного происхождения.

В результате проведенного исследования сформулированы конкретные предложения по усовершенствованию действующего аграрного законодательства Украины в сфере экологизации аграрного производства, в том числе в соответствии с требованиями законодательства Европейского Союза.

Ключевые слова: принципы аграрного права, принцип экологизации аграрного производства, экологизация аграрного законодательства, экологизация аграрного права, органическое сельское хозяйство, экологосбалансированное использование земель сельскохозяйственного назначения.

SUMMARY

N. V. Kravets. Ecologization of the Agrarian Production as the Principle of Agrarian Law. – The manuscript.

Dissertation for the academic degree of Candidate of Sciences (Law) (PhD in Law); specialty 12.00.06 – land law; agrarian law; environmental law; natural resources law. - Yaroslav Mudryi National Law University, the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2015.

The dissertation is sanctified to complex and all-round research of such special principle of agrarian law as the principle of ecologization of the agrarian production as well as peculiarities and regularities of legal support of the basic directions of implementation thereof, specifically in the area of usage of agricultural land, in the process of organic farming and using of genetically modified organisms in the manufacture of agricultural products of plant and animal origin. In the paperwork is given author's classification of measures that promote of realization of the principle of ecologization of the agrarian production.

As a result of the conducted research a set of proposals for the improvement of the agrarian law of Ukraine in the above field, taking into account requirements of the European Union law, has been formulated.

Key words: principles of the agrarian law, principle of ecologization of the agrarian production, ecologization of the agrarian production, ecologization of the agrarian law, organic agriculture, environmentally sound use of agricultural lands.

Відповідальний за випуск:

кандидат юридичних наук,
доцент Курман Т. В.

Підписано до друку 16.09.2015. Формат 60x90/16
Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.
Умовн. друк. арк. 0,7. Облік.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 1344.

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77